

İ. Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
41. Seri / Yıl 2002

GELİR VE TÜKETİM VERGİLERİNİN TASARRUFLAR ÜZERİNE ETKİLERİ

Dr. Nagihan OKTAYER*

*Araştırma Görevlisi

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü

ABSTRACT

This paper examines the effects of different taxes on the level of saving. We follow the traditional comparison and compare the effects of income and expenditure taxes on the saving behaviour. The major difference between an income tax and an expenditure tax is in the treatment of savings, which is included in the base of an income tax but not in the base of an expenditure tax. These issues are analysed in this paper by examining income and substitution effects.

ÖZET

Bu çalışmada, farklı nitelikteki vergilerin tasarruf seviyesi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Çalışmada geleneksel karşılaştırmadan hareket edilerek, gelir ve harcama vergilerinin tasarruf düzeyi üzerindeki etkileri karşılaştırılacaktır. Gelir ve harcama vergileri arasındaki temel farklılık, tasarrufların vergilendirilmesine ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Tasarruflar, gelir vergisinde verginin konusuna dahil iken, harcama vergilerinde vergi konusunun dışında kalmaktadır. Bu çalışmadaki ilgi alanı, gelir ve ikame etkileri ile ilişkili olacaktır.

GİRİŞ

Günümüzde uygulanan iktisat politikalarının temel hedeflerinden biri iktisadi büyümenin sağlanmasıdır. Devlet elinde bulundurduğu iktisadi politika araçlarıyla büyümeyi belirleyen faktörleri etkileyebilme gücüne sahiptir. Büyümeyi belirleyen en önemli faktörlerden biri tasarrufları ve yatırımları teşvik etmek suretiyle sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplam tasarruf hacminin artırılması ve yatırım yapma arzusunun yüksek tutulması, sermaye birikiminin gerçekleştirilmesinde ön koşul niteliğindedir.

Bir ekonomideki toplam tasarruflar, özel ve kamusal tasarruflar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Özel kesim tarafından gerçekleştirilecek tasarruf düzeyini etkileyen en önemli faktörlerden biri vergilemedir. İktisat literatüründe vergilemeye ilişkin olarak en çok tartışılan konulardan biri ise gelir ve harcama vergilerinin tasarruflar üzerine etkileridir. Çalışmamızda öncelikle iktisadi büyüme açısından tasarrufların önemi üzerinde durulacak, ardından, gelir ve harcama vergilerinin tasarruf düzeyi üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

1- İKTİSADİ BÜYÜME AÇISINDAN TASARRUFLARIN ÖNEMİ

“Devletin bir ekonomideki sermaye birikimi miktarını değiştirebilme gücü ve yeteneği, ekonomi disiplininin doğuşundan bu yana iktisatçıların merakını uyandıran bir konu olmuştur. Neoklasik iktisat çerçevesinde, özellikle uygulanan vergi politikaları açısından bakıldığında, devletin sermaye birikimi üzerinde kuvvetli bir etkileme gücüne sahip olduğu görülür (KOTLIKOFF, 1984: 1576).”

Bir ekonomideki iktisadi faaliyet sürecinde tasarruf ve yatırımlar sermaye birikimi sürecinin iki önemli aşamasını oluşturur. Ancak tamamlayıcı nitelikteki bu iki iktisadi karar aslında birbirinden bağımsızdır. Çeşitli iktisadi düşünce ekollerinde tasarrufların ekonomideki rolü farklı biçimlerde ele alınmaktadır.

Klasik iktisat kuramında tasarruflar sermaye birikimi sürecinde belirleyici nitelikte olup doğrudan bir etkiye sahiptir. Klasiklere göre tasarruf, faiz haddinin bir fonksiyonudur. Faiz ise tüketimden vazgeçmenin bedeli, bir diğer deyişle tasarrufun arz fiyatıdır. Faiz oranıyla tasarruf arasında fonksiyonel bir ilişki vardır (ACKLEY, 1978: 124 ve 129). Nasıl ki herhangi bir malın fiyatı artınca arzı da artarsa, aynı şekilde faiz oranı yükselince tasarruf miktarı da artar.

Klasik iktisadi düşüncede varsayılan bir diğer önemli husus, cari faiz haddinde tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanıyor olmasıdır. Bu bağlamda Klasik modelde tasarruflara aktif bir rol verilmiştir, iktisadi büyümede tasarruflar belirleyici bir rol oynar. Nitekim ekonomide gerçekleştirilen tasarrufların yatırıma dönüşmesi otomatik bir süreç olup bu süreç piyasa mekanizmasında kendiliğinden gerçekleşmektedir.

Keynesgil iktisatta ise bir ferdin tasarrufunu belirleyen en önemli faktör onun geliridir. Bir başka deyişle, tüketim meyli, dolayısıyla tasarruf, gelirin bir fonksiyonudur. Keynes, tasarrufu gelirin artan bir fonksiyonu olarak tanımlarken faiz haddinin etkisini tamamen bertaraf etmemekte, ancak aradaki ilişkinin Klasiklerin belirttiğlerinin aksine çok daha zayıf bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır.

Keynesgil iktisadın klasik düşünceye karşıt olarak öne sürdüğü bir diğer hüküm ise, yatırımların tasarrufun bir fonksiyonu olmadığı hususudur. Klasiklerin belirttiğinin aksine tasarrufların yatırıma dönüşmesi otomatik bir süreç olmayıp, geleceğe yönelik beklentiler yatırım kararlarının alınmasında önemli bir rol oynar.

Görüldüğü gibi klasik iktisadi düşüncede sermaye birikimi vasıtasıyla iktisadi büyümenin sağlanmasında tasarruflara, yatırıma dönüşecekleri varsayımı altında büyük bir önem verilmiştir. Ekonomideki toplam tasarruflar otomatik olarak yatırım hacminin, dolayısıyla iktisadi büyüme oranının belirleyicisi olmaktadır. Keynesgil modelde ise, tasarruflar yatırım kararlarının alınmasında rol oynayan çeşitli faktörlerden yalnızca bir tanesini teşkil eder. Dolayısıyla bu modelde tasarruf hacmi ile büyüme oranı arasında dolaylı bir ilişki bulunmaktadır.

Tasarrufları vergilendirmek suretiyle iktisadi büyümeyi gerçekleştirmeye çalışan ekonomilerde siyasal otorite, bu amacı gerçekleştirmek üzere çeşitli politika araçlarına başvurabilir. Maliye politikası araçlarından olan vergileme bunlardan yalnızca bir tanesidir. Devlet vergi oranlarında ya da vergi sisteminde yapacağı bazı değişikliklerle toplam tasarruf düzeyini etkileyebilir.

Vergileme dışında devletin tasarruf düzeyini etkileyebileceği başka politika araçları da mevcuttur. Borçlanma ve para politikası, sosyal güvenlik sistemi ve kamusal yatırımlar bu araçlardan bazılarıdır (ATKINSON ve STIGLITZ, 1980: 68).

Bu araçlardan her birinin tasarruf hacmi üzerinde önemli etkileri vardır ancak çalışmamızın kapsamı çerçevesinde sadece vergiler ele alınacaktır.

II - TASARRUFLARIN VERGİLENDİRİLMESİNDE AMAÇLAR ARASI ÇATIŞMA

Bir ekonomideki ulusal tasarruflar, özel tasarruflarla kamusal tasarrufların bileşiminden meydana gelir.

Siyasal otorite maliye politikası araçlarından vergileri kullanmak suretiyle özel tasarrufları etkileyebilme gücüne sahiptir.

Genel kabul görmüş tanımıyla tasarruf, gelirin tüketilmeyen kısmıdır, bilindiği gibi, (Y: gelir, C : tüketim, S : tasarruf olmak üzere);

$$Y = C + S,$$

özdeşliği, ekonomideki temel özdeşliklerdendir.

Bu özdeşlikten hareketle, Keynes'in de belirttiği gibi, kullanılabilir gelir ile marjinal tasarruf eğilimi arasında fonksiyonel bir ilişki vardır. Marjinal tasarruf eğilimi, kullanılabilir gelirin artan bir fonksiyonudur.

Tanım gereği marjinal tasarruf eğilimi ile marjinal tüketim eğiliminin toplamı birime eşittir. Bir başka deyişle kullanılabilir gelir arttıkça marjinal tüketim eğiliminin azalması, ceteris paribus, marjinal tasarruf eğiliminin artması anlamına gelecektir.

Marjinal tasarruf eğiliminin gelirin artan bir fonksiyonu olmasına karşın, marjinal tüketim eğilimi gelirin azalan bir fonksiyonudur. Bunun anlamı, gelirden meydana gelen herhangi bir artışın tüketim düzeyinde nispi olarak daha az bir artışa yol açarken, yine gelirden meydana gelen herhangi bir artışın tasarruf miktarını nispi olarak daha fazla artırmasıdır.

O halde, bu temel iktisadi bilgilerin ışığı altında, iktisadi büyümeyi temel hedef olarak belirleyen bir ekonomide, maliye politikası araçlarından vergi politikası ne şekilde kullanılmalıdır? Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik bir politikanın fırsat maliyeti ne olacaktır?

Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde sermaye birikimi meselesi aslında bir tasarruf meselesidir. Özel tasarrufları gerçekleştirecek olan kesim, marjinal tasarruf eğilimi birime yakın olan yüksek gelir gruplarıdır. Kişisel tasarrufları artırmada kullanılabilecek yöntemlerden biri, tasarrufa gitmesi istenilen gelirin, tasarruf eğilimi düşük gelir gruplarından, tasarruf eğilimi yüksek gelir gruplarına kaydırılmasının sağlanmasıdır (BUCHANAN, 1999: 59). Yine ekonomide uygulanan vergilerin yapıları itibarıyla, yüksek gelir gruplarının tasarruflarını kısıtıcı bir etki yaratmaması gerekmektedir. Vergilerin türü, oranı ve progresiflik derecesi bu noktada önem kazanmaktadır.

Vergi sistemi içerisindeki dolaysız vergilerden kişisel gelir vergisi, bünyesinde taşıdığı progresif nitelikler dolayısıyla özel kesim tarafından gerçekleştirilen tasarruf düzeyini yükseltmede başarılı bir araç olmaktan uzaktır. Dolaysız vergilerden özellikle artan oranlılık derecesi yüksek bir kişisel gelir vergisi, gelirin yükselen kısmını daha

büyük bir oranda kavrayacağından bireysel tasarruf hacmi üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır.

Dolaysız vergiler bir yandan gelirin yükselen kısmını daha büyük bir oranda kavramak suretiyle özel kesimin tasarruf edilebilir fonlarının kısılmasına yol açmakta, diğer yandan sermaye gelirlerini vergi kapsamına alarak sermayenin getirisini azaltmaktadır. Çünkü tanım gereği dolaysız vergiler gelir üzerinden alınmakta olup muafiyet ve istisnalar dışında, sermaye üzerinden elde edilen geliri de vergi matrahına dahil etmektedir. Görülüyor ki progresif yapıları dolayısıyla yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru geliri yeniden dağıtan vergi politikaları özel tasarruflar üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Dolaysız vergilerin belirtilen mahsurlarına karşın dolaylı vergiler tüketim üzerine salındıklarından, tüketim-tasarruf tercihi, daha baştan tasarruf lehine çevrilmiştir. Bu açıdan bakıldığında tasarruf düzeyinin yükseltilmesi olarak tanımlanan amaç fonksiyonuna ulaşmada, dolaylı vergiler, dolaysız vergilere göre daha etkin bir araç görünümündedir.

Ancak dolaylı vergilerin hatırlanması gereken bir diğer özelliği de regresif yapılarıdır. Söz konusu vergiler tüketim üzerine salındıklarından vergi yükü, marjinal tüketim eğilimi yüksek kesimler üzerinde yoğunlaşacaktır. Marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelir grupları, marjinal tüketim eğilimi düşük olan yüksek gelir gruplarına oranla, nispi olarak daha fazla vergi ödeyeceklerdir. Ancak bu durum da vergilemenin en önemli prensiplerinden biri olan dikey adalet ilkesine ters düşmektedir.

Halbuki vergilemeyle izlenen en önemli amaçlardan biri de sosyal amaçtır yani toplumda kendiliğinden oluşan birincil gelir dağılımındaki adaletsizlikler devletin müdahalesiyle düzeltilmeye çalışılmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmede kullanılan en ünlü araç ise progresif nitelikler taşıyan dolaysız vergilerdir. Böylece gelirin yükselen kısmı daha büyük bir oranda kavranmak suretiyle, yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına doğru gelir yeniden dağıtılacaktır.

Ancak bilindiği gibi iktisadi büyüme amacının gerçekleştirilmesinde, hızlı bir sermaye birikimi için yüksek bir tasarruf hacmine ihtiyaç duyulan ülkelerde, dağıtıcı vergi politikası ciddi mahzurlar arz etmektedir. "Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmeyi engelleyen en önemli faktörlerden birisi ekonomideki tasarruf noksanlığı olmaktadır. Halbuki adil gelir dağılımı amacı ile, yüksek gelirlilerden alınan kamu gelirlerinin, düşük gelirliye aktarılması hedeflenmektedir. Ancak gelir dağılımının gerçekleştirilmesi neticesinde geliri yükselen düşük gelir gruplarının marjinal tüketim eğiliminin yüksek olması nedeniyle, ekonomideki toplam tasarruflarda bir azalma söz konusu olacaktır (AKSOY, 1998: 76)."

Toplam tasarrufları yükseltmek suretiyle ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi temel hedef olarak belirlendiğinde vergi adaleti prensibinden ciddi tavizler vermek gerekecektir. Gelir bölüşümüne ilişkin amacın ikinci plana itilmesi ve vergi yükünün dağılımında ortaya çıkabilecek eşitsizlikler, tasarrufları artırmanın fırsat maliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisadi büyüme ve gelir dağılımı amaçları arasında hiçbir za-

man tam bir uzlaşma sağlanamayacağına göre yapılması gereken, adalet prensibini en az zedeleyecek bir vergi politikasının izlenmesidir.

III- VERGİ YAPISININ TASARRUFLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Tasarrufların vergilendirilmesinde gelir ve tüketim temeline dayalı vergilerden hangisinin daha etkin bir araç olduğu konusu iktisatçıların önemle üzerinde durdukları hususlardan biridir.

Tasarrufların vergilendirilmesinde gelir vergisine yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, tasarrufları çifte vergilendirmek suretiyle, bireylerin bugünkü ve gelecekteki tüketim tercihlerini değiştiriyor olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında tüketim vergileri gelir vergisine üstünlük sağlamaktadır (BROWN&JACKSON, 1990: 486).

Bu görüşü savunanlara göre; gelir vergisinin uygulanması halinde vergi ilk olarak gelir elde edildiği zaman, elde edilen bu gelir üzerinden alınacak ve bu aşamada gelirin tamamı vergilendirilmiş olacaktır. Ancak vergilendirilen bu gelirin tüketimden arta kalan kısmıyla yapılacak olan tasarruf neticesinde elde edilen faiz gelirinin ikinci kez tekrar vergiye tabi tutulması, çifte vergilendirme sorununu doğuracaktır. Gelir vergisi uygulamasında, tasarruf edilen kısmın vergisi ilk aşamada alındığından, kişi ileriki dönemlerde bu vergi miktarına eş bir sermayenin faizinden yoksun kalacaktır. Tüketim vergilerinde ise, vergi tüketim aşamasında alındığından, bireyin faiz getiren geliri başlangıçta elinden alınmayacaktır.

Buradan hareketle gelir vergisi sisteminin, tüketim vergisine kıyasla, tasarruf sahibi üzerine ek bir yük getirdiği söylenebilir. Durumu aşağıdaki örnekle açıklamak mümkündür (JAMES&NOBES, 1978: 64, 65).

Bireyin 1000 TL gelir elde ettiğini ve bunu tasarruf ederek faiz geliri elde etmeyi amaçladığını varsayalım. Cari faiz haddinin %10 olduğu ve vergi oranının %50 oranında uygulandığı durumda, bireyin gelir ve tüketim vergisi karşısındaki durumunu ayrı ayrı inceleyelim.

Söz konusu iki verginin farklı tesirleri aşağıdaki tabloda görülmektedir. Gelir vergisinin uygulanması halinde 1000 TL'lik gelir, elde edildiği dönemde vergiye tabi tutulacak ve gelirin vergi sonrası kalan 500 TL'lik kısmı tasarruf edilebilecektir. Bir yıl sonunda 50 TL faiz geliri elde edilecek ve bunun da 25 TL'lik kısmı gelir vergisi olarak ödenecektir. Vergi sonrasında bireyin elinde kalan toplam tutar 525 TL olacaktır.

Tablo 1:

	Gelir Vergisi			Harcama Vergisi		
	Gayrisafi Gelir	Vergi	Net Tasarruf Miktarı	Gayrisafi Gelir	Vergi	Net Tasarruf Miktarı
Elde Edilen Gelir	1000	500	500	1000	0	1000
Bir Yıl Sonundaki Faiz Geliri	50	25	25	100	0	100
Harcanabilir Gelir	525	0	525	1100	550	550

Harcama vergisinin uygulandığı durumda ise birey, geliri elde ettiği dönemde herhangi bir vergi ödemek durumunda değildir. 1000 TL'lik gelirini tasarrufa yatıran birey bir yıl sonunda 100 TL faiz geliri elde edecektir. Bireyin bu aşamada da herhangi bir vergisel yükümlülüğü yoktur. Bireyin toplam geliri 1100 TL olmuştur. Birey bu geliri harcadığı takdirde tüketim vergisine tâbi olacak ve 550 TL vergi ödeyecektir. Vergi sonrasında bireyin elinde kalan harcanabilir tutar 550 TL'dir.

Görüldüğü gibi harcama vergisinin uygulandığı durumda vergi yükümlülüğü tüketimin yapıldığı ileriki dönemlerde ortaya çıktığından birey açısından daha avantajlı bir durum oluşmaktadır. Bireyin gelir vergisine tâbi olduğu durumda elde ettiği net gelir 525 TL iken, tüketim vergisine tâbi olduğu durumda elde ettiği net gelir 550 TL'dir. Çünkü tüketim vergisinin uygulanması durumunda, gelir eğer elde edildiği dönemde vergilendirilseydi vergi olarak ödenecek tutar kadar bir kısmın da faizinden yararlanılmaktadır.

Tabloda ödenen vergilerin mutlak toplamına bakıldığında harcama vergisinin uygulandığı durumda, bireyin gelir vergisinin uygulandığı duruma göre daha fazla vergi ödediği görülmektedir. Ancak gelir akımlarının iskonto yolu ile halihazır değeri hesaplandığında¹, gelir vergisi kapsamında ödenen vergilerin daha yüksek bir halihazır değer taşıdığı ortaya çıkar.

Gelir vergisinin uygulandığı durumda ödenen verginin halihazır iskonto değeri;

¹ Farklı tarihlere elde edilen ya da ödenen aynı miktardaki paranın değeri de farklıdır. Gelecek dönemde elde edilecek 1 liranın değeri, bu dönemde elde edilecek 1 liradan daha düşüktür. Bu dönemde 1 lira elde ettiğimizde, bunu bankaya yatırabilir ve (r) faiz haddinden, gelecek dönemde (1+r) lira elde edebiliriz. Faiz haddi %10 olduğu takdirde gelecek dönemde, 1.10 liramız olacaktır. Gelecek dönemde elde edeceğimiz 1.10 liranın bugünkü değeri 1 liradır. Vergiyi bugün ya da gelecek dönemde ödemek de aynı etkiyi yaratacaktır. Gelecek dönemde ödenecek vergilerin bugünkü değerini bulmak için iskonto edilmesi gerekmektedir.

$$500 + 25 / (1 + 0.1) = 523 \text{ TL iken,}$$

harcama vergisinin uygulandığı durumda ödenen verginin halihazır iskontolu değeri;

$$550 / (1 + 0.1) = 500 \text{ TL' dir.}$$

Bu durumun nedeni, harcama vergisinin uygulandığı hallerde, bireyin vergi borcunun ertelenmiş olması ve vergiye eş bir tutardaki gelirin de faizinden yararlanmış olmasıdır. Birey söz konusu gelirini ne kadar geç harcarsa elde edeceği avantaj da o kadar yüksek olacaktır, gelirin harcanmaması halinde ise herhangi bir vergisel yükümlülük doğmayacaktır.

“Gelir vergisiyle harcama vergisi arasındaki en önemli farklılıklardan biri tasarrufların vergilendirilmesinden doğmaktadır. Tasarruflar, gelir vergisinde verginin konusuna girerken tüketim vergisinde verginin konusuna dahil değildir. Bir diğer ifadeyle $Y = C + S$ eşitliğinde, gelir vergisinin matrahı (Y) iken, harcama vergisinde verginin matrahı (C)’den ibarettir (BROWN&JACKSON, 1990: 486)”.

Musgrave’e göre de harcama vergisi gelir vergisine göre tasarrufların artmasını sağlayan daha uygun bir vergidir. Tasarruflara ilişkin olarak harcama vergisinin avantajları şu noktalarda ortaya çıkmaktadır (MUSGRAVE & MUSGRAVE, 1989: 305):

İlk olarak gelir bölüşümsel açıdan bakıldığında kişisel gelir vergisi progresif bir özellik taşıırken, harcama vergisi regresif nitelikli bir vergidir. Gelir arttıkça marjinal tüketim eğilimi düşeceğinden, harcama vergisinin tasarruflar üzerindeki etkisi, gelir vergisine nazaran daha kuvvetli olacaktır.

Harcama vergisinin tasarruflara ilişkin bir diğer üstün yanı, sermayenin getirisini vergilendirmiyor olmasıdır. Böylece gelir vergisinin tasarrufu caydıran ikâme etkisinden sakınılmış olunmaktadır.

IV- DÖNEMLER ARASI TÜKETİM – TASARRUF TERCİHİ

Bireyler dönemler arası tüketim – tasarruf tercihinde bulunurken, eşanlı olarak gelirlerini bugünkü ve gelecekteki tüketimleri arasında paylaşmış olurlar. Gelirin bir kısmının tasarruf edilmesinin anlamı, bu dönem daha az tüketme pahasına, gelecek dönem tüketiminin artırılmasıdır.

Klasik iktisatçılar tasarrufu, faizin fonksiyonu olarak açıklamışlar ve bireylerin bugünkü tüketimlerinden ancak bir ödül karşılığı vazgeçeceklerini vurgulamışlardır. Buna göre faiz bugünkü tüketimden vazgeçmenin mükafatıdır.

Tasarruf güdüsünü açıklayan çeşitli modeller vardır. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir (ATKINSON & STIGLITZ, 1980: 573):

- Yaşam boyu gelir (life-cycle) güdüsü: Zaman akışı içerisinde elde edilen gelir ile arzu edilen tüketim düzeyi her zaman birbirine uymayabilir. Bu nedenle bireyler dengeyi sağlayabilmek için, herhangi bir dönemde var olan satın alma gücünü bir diğer döneme transfer ederler.

- İhtiyat (precautionary) güdüsü: Bireyler gelecek dönemlerde karşılaşılabilecekleri olağanüstü durumlara karşı güvence olması amacıyla tasarrufta bulunurlar.
- Miras (bequest) güdüsü: Bireyler çocuklarına ya da varislerine miras bırakabilmek amacıyla tasarruf ederler.

“Bunlar arasında en çok ilgi çeken model, bir takım eleştiriler almasına rağmen yaşam boyu gelir modeli olmuştur. Son yıllarda Amerika’da yapılan bir araştırma sonucunda bireylerin yaşam boyu gelir modeline göre hareket ettikleri ortaya konmuştur (ROSEN, 1995: 417)”.

Yaşam boyu gelir modelinin temelinde fayda maksimizasyonu hipotezi yatar. Buna göre temsili bir bireyin belirli bir dönemdeki tasarrufu, onun yalnızca o dönemde elde ettiği gelire değil, aynı zamanda geçmişteki ya da gelecekte elde edeceği gelire de bağlıdır. Birey yaşamının tüm dönemlerinde tüketimden elde edeceği faydayı maksimum kılmaya çalışır (MODIGLIANI, 1986: 299,300).

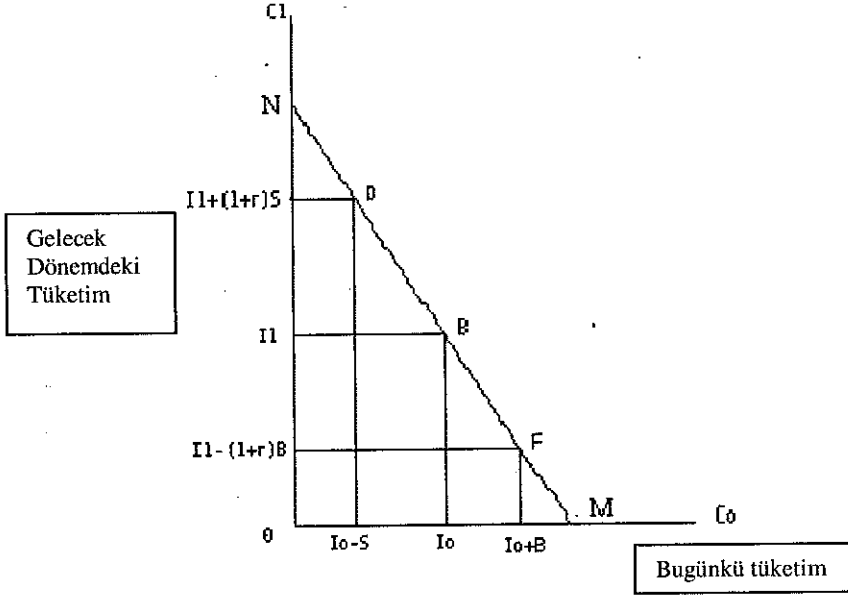
Bireylerin dönemler arası tüketim - tasarruf tercihlerini yaşam boyu gelir modeli çerçevesinde inceleyebiliriz (ROSEN, 1995: 410-412).

Analiz iki dönemli bir model üzerine oturmıştır. Birinci dönem bugünü, ikinci dönem geleceği ifade etmektedir. Modelde birey iki dönem yaşamakta, birinci dönemde I_0 , ikinci dönemde I_1 birim gelir elde etmektedir. I_0 , bireyin birinci dönemde çalışarak elde ettiği gelir, I_1 ise bireyin ikinci dönemdeki emeklilik geliridir. Birey her bir dönemde ne kadar tüketim yapacağını belirlemeye çalışmaktadır. Bunu yaparken aynı zamanda tasarruf etmeye (S) ya da borçlanmaya (B) da karar vermiş olacaktır.

Şekil 1’de bütçe kısıtı doğrusu, bugünkü ve gelecekteki tüketimin farklı kombinasyonlarını vermektedir. Bugünkü tüketim (C_0) yatay ekseninde, gelecekteki tüketim (C_1) ise dikey ekseninde gösterilmektedir. Birey her iki dönemde elde ettiği gelirini, ait olduğu dönemde (I_0 gelirini C_0 döneminde, I_1 gelirini C_1 döneminde) harcarsa (B noktası) ne tasarruf edecek ne de borç alacaktır.

Bireyin bir diğer tercihi, bugünkü tüketiminin bir kısmını tasarruf ederek gelecek dönemki tüketimini artırmak olabilir. Birey bugünkü gelirinin S kadar miktarını (r) faiz haddinden tasarruf ederse, gelecek dönemdeki tüketimini $(1 + r) S$ kadar artırmış olacaktır [anapara (S) + faiz (rS)]. Bireyin bugünkü tüketimi S kadar düşmüş ancak gelecekteki tüketimi $(1 + r) S$ kadar artmıştır. Bütçe kısıtı üzerinde D noktasında dengeye gelinmiştir. Bireyin bugünkü geliri $I_0 - S$ iken gelecek dönemdeki geliri $I_1 + (1 + r) S$ ’ dir.

Şekil 1:

Bireyin, bugünkü tüketimi, bugünkü gelirini aştığı takdirde, B kadar borçlanacak, bu durumda, C_1 döneminde $(1+r)B$ 'ye eş miktarda [anapara (B) + faiz (rB)] borç ödeyecektir. Bu durumda bireyin bugünkü tüketimi $I_0 + B$ düzeyine yükselmiş ancak gelecek dönemdeki tüketimi $I_1 - (1+r)B$ seviyesine inmiştir. (F noktası)

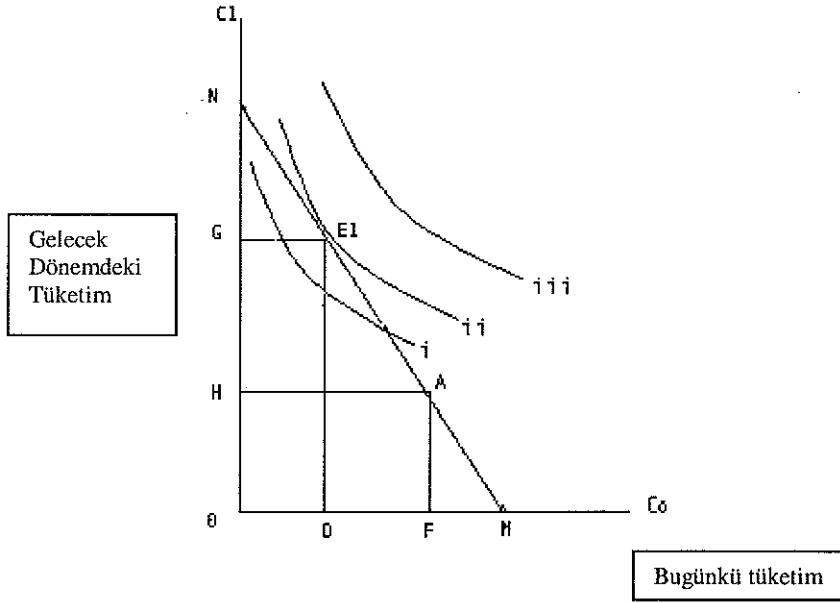
Bütçe kısıtı doğrusu her zamanki gibi bir malın diğer mal cinsinden fırsat maliyetini göstermektedir. Doğrunun eğimi $-(1+r)$ 'dir. Birinci dönemde yapılan tüketimin ikinci dönem cinsinden maliyeti $1/(1+r)$ 'dir. Bir diğer ifadeyle gelecek dönemde yapılacak tüketimin fiyatı $1/(1+r)$ olacaktır. Bireyin bugün bir birim tüketmesinin fırsat maliyeti, gelecek dönemde $(1+r)$ kadar gelirden vazgeçmesidir.

Birey MN bütçe doğrusu üzerinde kendisine en uygun gelen dönemler arası tüketim bileşimini belirlemeye çalışacaktır. Hangi noktayı seçtiğini belirlemek için, bireyin bugünkü ve gelecekteki tüketim tercihlerini yansıtan kayıtsızlık eğrilerini analize etmek gerekmektedir (ROSEN, 1995: 412,413).

Şekil 2'de yine, yatay ekseninde bugünkü tüketim, dikey ekseninde ise gelecekteki tüketim yer almaktadır. MN bütçe kısıtı altında birey, dönemler arası tüketim bileşiminden elde ettiği faydayı maksimize etmeye çalışmaktadır. Herbir kayıtsızlık eğrisi farklı bir fayda düzeyini göstermektedir. Birey bütçe doğrusu ile kayıtsızlık eğrisinin teğet olduğu noktada maksimum fayda düzeyine ulaşacaktır. Bu nokta şekil üzerinde E_1 nok-

tasarıdır. E1 denge düzeyinde birey, OF miktardaki bugünkü gelirinin OD kadarını tüketmektedir. Tasarruf ettiği miktar DF kadardır. Durum böyleyken devletin düz oranlı bir gelir vergisini saldıgını düşünelim. Birey tüketim – tasarruf tercihini bu yeni duruma göre tekrardan belirleyecektir.

Şekil: 2

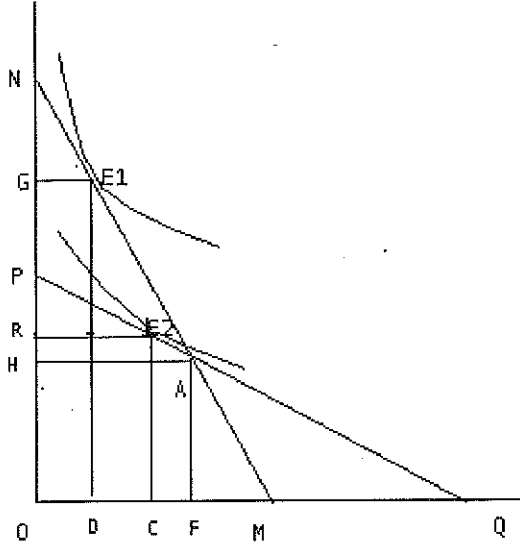
V- FAİZ GELİRİ ÜZERİNE KONULAN BİR VERGİNİN TÜKETİM – TASARRUF TERCİHLERİNE ETKİSİ

Daha önce de belirtildiği gibi gelir vergisiyle harcama vergisi arasındaki temel fark tasarrufların vergilendirilmesinden doğmaktadır.

Faiz geliri üzerine salınan bir vergi, gelir ve ikâme etkilerinin doğmasına yol açar. Faiz gelirin vergilendirilmesi neticesinde sermayenin getirisi azalacaktır ancak tasarruf miktarındaki değişimin yönü gelir ve ikâme etkilerine bağlı olarak şekillenecektir (HYMAN, 1999: 496).

Yukarıdaki iki dönemli analizimize dönerek, bireyin tasarruf neticesinde elde ettiği faiz üzerine (t) oranında vergi konulduğunu düşünelim (ROSEN, 1995: 412-414).

Şekil 3:

Vergisiz durumda kişinin tasarruf neticesinde elde ettiği getiri (r) iken, t oranında bir vergi salınmasıyla tasarrufun getirisi $(1-t)r$ 'ye düşecektir.

Yeni durumda artık, birinci dönemde bir birim tüketimin ikinci dönem cinsinden maliyeti $1 + (1-t)r$ 'dir. Dolayısıyla vergi sonrası durumda yeni bütçe doğrusunun eğimi $1 + (1-t)r$ olmaktadır.

Şekil 3'te MN doğrusu vergi öncesi bütçe kısıtını vermektedir, eğimi $(1+r)$ 'dir. Vergi sonrası yeni bütçe doğrusu ise QP'dir, eğimi ise belirttiğimiz gibi $(1-t)r$ 'dir.

Birey, yeni bütçe doğrusu üzerinde bugünkü ve gelecekteki tüketim bileşimini yeniden ayarlayarak faydasını maksimize edecektir.

Vergi sonrası durumda yeni denge noktası E2 olarak belirlenmiştir. Bireyin birinci dönemki tüketimi OC, ikinci dönemdeki tüketimi ise OR'dir. Tasarruf, gelir ile tüketim arasındaki fark olduğuna göre, bireyin yeni tasarruf miktarı CF aralığı kadardır.

Vergi sonrası durumda bireyin tasarrufu DF düzeyinden, CF düzeyine düşmüştür. Bir diğer ifadeyle faiz üzerine salınan düz oranlı bir vergi, bireyin tasarruf miktarını DC tutarında azaltmıştır.

Bununla birlikte vergi sonrası durumda tasarrufların daima düşeceğini söylemek mümkün değildir. Gelecek dönemde belirli bir tüketim düzeyine ulaşmak zorunda olan bireyler açısından (target saver) belirli bir tasarruf miktarının gerçekleştirilebilmesi için

tasarruf arzı, vergi sonrası durumda azalmayacak hatta artabilecektir (ROSEN, 1995: 414,415).

Netice itibariyle tasarruflar üzerine salınan bir vergi sonucunda tasarruf düzeyindeki değişimin yönü ve miktarı tam olarak belirlenememektedir. Söz konusu belirsizlik gelir ve ikâme etkileri dolayısıyla meydana gelmektedir.

Vergilendirme neticesinde sermaye gelirinun getirisinde bir azalma meydana gelmektedir. Sermayenin getirisindeki bu azalma, nisbi olarak gelecekteki tüketimi, bugünkü tüketimden daha pahalı hale getirecektir. Neticede birey, gelecek dönemdeki tüketimini, nisbi olarak daha ucuz olan bu dönemdeki tüketime doğru kaydıracaktır. Birinci dönemdeki tüketimin artmasının anlamı tasarruf düzeyinin azalmasıdır. İşte tasarrufun getirisinde meydana gelen düşüşün, tüketim tercihini gelecekteki dönem tüketiminden bugünkü dönem tüketimine kaydırmasına verginin "ikame etkisi" denilmektedir (ATKINSON & STIGLITZ, 1980: 65,66).

Bununla birlikte vergileme neticesinde bir başka etki daha ortaya çıkmaktadır. Tasarruf gelirinun getirisindeki düşüş, bireyin hem birinci dönem, hem de ikinci dönem gelirinde bir azalmaya yol açacaktır. Tasarrufların vergilendirilmesi sonucunda birey, ikinci dönemdeki tüketim düzeyini yükseltmek amacıyla, bugünkü tüketim düzeyini kısip tasarruflarını artırma yoluna gidebilir. Buna da verginin "gelir etkisi" denilmektedir (DEVEREUX, 1997: 57,58).

Gelir ve ikâme etkilerinin ters yönlü işlemesinden dolayı, vergileme neticesindeki net etki belirsizdir. Tasarruf düzeyindeki yükselme ya da azalma hangi etkinin baskın geleceğine bağlıdır. Bu noktada ise tasarrufların faiz esnekliği kavramı ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda yapılan en önemli çalışmalardan biri, Michael J. Boskin'in 1978 yılında Amerika'da yaptığı çalışmadır. Boskin çalışmasında, tasarrufların faiz esnekliğinin bir hayli yüksek olduğu neticesine varmıştır. Buna göre vergilemenin tasarruflar üzerindeki etkisi oldukça yüksektir. Sermaye geliri üzerine salınan vergi, bireylerin tüketim - tasarruf tercihlerini önemli ölçüde saptırmaktadır. Faiz geliri üzerine salınan vergilerin kaldırılması tasarruf düzeyini artıracak ve uzun dönemde milli gelir seviyesini yükseltecektir (BOSKIN, 1978: 3).

SONUÇ

Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından sermaye birikimini gerçekleştirmek suretiyle iktisadi büyümenin sağlanması, iktisat politikasının temel hedeflerinden birini teşkil etmektedir. Devlet sahip olduğu iktisadi politika araçlarını, ekonomideki tasarruf ve yatırım hacmini artırmak suretiyle, sermaye birikimini gerçekleştirme yönünde kullanabilir. Zira Neoklasik iktisat anlayışı çerçevesinde, özellikle uygulanan vergi politikaları açısından bakıldığında, devletin sermaye birikimi üzerinde kuvvetli bir etkileme gücüne sahip olduğu ifade edilmektedir.

Bir ekonomideki toplam tasarruflar, özel kesim ve kamu kesimi tasarruflarından oluşmaktadır. Siyasal otorite, özellikle maliye politikası araçlarından vergileri kullanarak özel kesim tasarruflarını artırıcı yönde önlemler alabilir. Marjinal tasarruf eğiliminin gelirin artan bir fonksiyonu olmasına karşın, marjinal tüketim eğiliminin gelirin azalan bir fonksiyonu olması, amaç fonksiyonunun tasarruf hacmini artırmak suretiyle sermaye birikiminin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanması durumunda, vergi sisteminin, marjinal tasarruf eğilimi yüksek kesimlerin tasarruf arzını teşvik edici şekilde düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Konuya dolaylı ve dolaysız vergiler açısından bakıldığından ise özellikle harcama vergilerinin, tanım gereği tasarruf gelirlerini vergileme kapsamına dahil kılınmaları nedeniyle, dolaysız vergilere göre bu anlamda bir avantaj sergiledikleri görülmektedir. Ancak diğer yandan dolaylı vergilerin, maliye politikasının en önemli amaçlarından biri olan sosyal adaleti gerçekleştirme amacı bakımından, dolaysız vergilere göre taşıdıkları dezavantaj, gözden kaçırılmaması gereken en önemli hususlardandır. Bu anlamda, tasarruf ve yatırım arzını artırmak suretiyle sermaye birikimini ve iktisadi büyümeyi gerçekleştirmeye çalışan bir politika tercihinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, sosyal adalet prensibini en az zedeleyecek bir vergi politikasının izlenmesidir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Şerafettin, **Kamu Maliyesi**, 3. baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- Atkinson, B. & Stiglitz, J.: **Lectures on Public Economics**, London: McGraw-Hill, 1980.
- Boskin, J. Michael: "Taxation, Saving and the Rate of Interest", *Journal of Political Economy*, Vol.86, April 1978.
- Brown, C. V. & Jackson, P. M. : **Public Sector Economics**, 4th.ed., Oxford: Basil Blackwell, 1990.
- Buchanan, H. Neil: "Taxes, Savings and Macroeconomics", *Journal of Economic Issues*, Vol.33 Issue 1, March 1999.
- Devereux, P.Michael: **The Economics of Tax Policy**, New York: Oxford University Press, 1977.
- Hyman, N. David: **Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy**, United States: Harcourt Brace College Publishers, 1999.
- James, Simon & Nobes, Christopher: **The Economics of Taxation**, Southampton: The Camelot Press, 1978.

Kotlikoff, J. Laurence: "Taxation and Savings: A Neoclassical Perspective", *Journal of Economic Literature*, Vol.:XXII, December, 1984.

Modigliani, Franco: "Life Cycle, Individual Thrift and Wealth of Nations", *The American Economic Review*, Vol. 76, June, 1986.

Musgrave, Richard & Musgrave, B. Peggy: **Public Finance In Theory and Practice**, 5th ed., McGraw-Hill, 1989.

Rosen, S. Harvey: **Public Finance**, 4th. Ed., Donnelley&Sons, 1995.